

515.69

784

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

ПРОЦЕНКО ГЕННАДІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

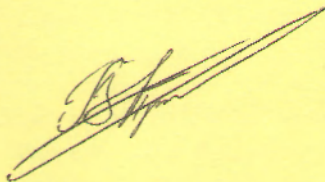
УДК 796.071.3: 796.32 - 053.7

**СТИЛЬ СПІЛКУВАННЯ ТРЕНЕРА ЯК ФАКТОР УСПІШНОСТІ
СУМІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СПОРТИВНІЙ КОМАНДІ
(на прикладі юних волейболісток)**

24.00.01 – Олімпійський і професійний спорт

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного
виховання і спорту

КИЇВ – 2010

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному університеті фізичного виховання і спорту України, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Петровська Тетяна Валентинівна, Національний університет фізичного виховання і спорту України, професор кафедри психології та педагогіки

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Коломейцев Юрій Афанасійович**, Академія Управління при Президенті Республіки Беларусь, професор кафедри психології управління;

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Михайло Іванович**, Національний університет фізичного виховання і спорту України, декан факультету заочного навчання

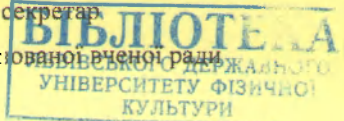
Захист відбудеться 23 грудня 2010 р. о 12.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.829.01 в Національному університеті фізичного виховання і спорту України (03680, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету фізичного виховання і спорту України (03680, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

Автореферат розіслано 22 листопада 2010 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

В.І. Воронова

2500

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Досягнення високих результатів у спорті потребує пошуку способів підвищення ефективності цієї сфери людської діяльності. Останнім часом резерви підвищення ефективності змагальної діяльності досить часто вбачають у особливостях самого спортсмена, забуваючи при цьому про особистість тренера. Функціональна, технічна, тактична сторони підготовки настільки тісно пов'язані з питаннями формування міжособистісних відносин, стилю керування, сумісності, що недостатня увага до них (Ю.А. Коломейцев, 1987; А.В. Родіонов, 1995; Є.П. Ільїн, 2000) понижує ефективність спортивної діяльності. Тому сучасний спорт слід розглядати як спільну за своїм характером діяльність, що якнайкраще проявляється у командно-ігрових видах спорту, а також у стилі спілкування тренера зі спортсменами.

Вивчення успішності сумісної діяльності тренера і спортсмена передбачає розгляд підходів до категорії спілкування та виділення його основних характеристик. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень з даної проблеми (H.S. Sullivan, 1953; T. Leary, 1957; R. Stagner, 1962; В.С. Мерлін, 1967; В.М. Куніцина, 1985 та ін.), нерозкритими лишаються такі питання, як зміст стилю спілкування тренера, причини, закономірності його формування та прояву, фактори, що впливають на стиль та ін. Причиною цього є ряд недоліків, притаманних сучасному підходу до вивчення даної проблеми: розгляд стилю спілкування переважно з боку його операційно-технічних характеристик і недостатнє дослідження факторів, що детермінують формування і прояв певного стилю; орієнтування при вивченні стилю переважно на сферу формально-рольового спілкування та недостатнє вивчення сфери власне-особистісного спілкування; відсутність розподілу при вивченні стилю спілкування, з одного боку, компонентів особистості та поведінки, з іншого боку – особистісних і ситуативних детермінант та ін. Подібні недоліки викликають певні труднощі і суперечки при трактуванні різноманітних форм і способів спілкування, їх змінності та стійкості, при діагностиці різних стилів у реальних процесах спілкування і т.д.

Аналіз літератури з питань впливу стилю спілкування тренера на успішність спортивної команди (Н.Ф. Маслова, 1980; Т.В. Петровська, О.І. Кудерміна, 1998; Vaez Mousavi, M. Seyed, 2007; О.В. Романіна, 2009; В.Р. Малкін, 2009; Ю.А. Коломейцев, 2009) показав, що основна увага при вивченні даної проблеми приділяється особливостям взаємостосунків усередині спортивної команди (Р.Л. Кричевський, М.М. Рижак, 1985; Т.В. Петровська, О.І. Кудерміна, 1997; М.І. Воробйов, 2008). У цих дослідженнях, як і в багатьох пізніших, увага приділялась самому спортсменові, його стосункам у команді, сумісності у системі «спортсмен-спортсмен», «спортсмен-тренер».

Провідну роль у ставленні людини до світу відіграють якості, зумовлені його приналежністю до певної соціальної системи. Психологічних властивостей особистості поза межами системи суспільних відносин, у які входить ця особистість, просто не існує. Теорія функціональних систем П.К. Анохіна, взята нами за методологічну основу дослідження і як така, що охоплює єдиним розумінням найтонші нейрофізіологічні механізми та цілісну діяльність організму, дозволила розглядати систему «тренер-спортсмен» як єдине взаємопов'язане та взаємозалежне ціле.

Характер взаємодії тренера з командою здійснює значний вплив на успішність спортивної діяльності (А.В. Родіонов, 2002; Ю.А. Коломейцев, 2005; І.Ф. Андрущишин, 2009; В.Р. Малкін, 2009 та ін.), особливо у жіночих командах. Однак лишається нез'ясованим питання впливу характеристик спілкування тренера на ефективність діяльності спортивної команди. Аналіз літературних даних з питань впливу стилю спілкування тренера на успішність спільної діяльності (Р.Л. Кричевський, М.М. Рижак, 1985; В.Ф. Сопов, 2007; В.І. Воронова, 2007; Ю.А. Коломейцев, 2009; Є.І. Разумець, 2009; Ю.В. Слободчикова, 2009 та ін.) показав, що однією з найбільш важливих та маловивчених сторін у психології і педагогіці спорту є інтерперсональне спілкування у системі «тренер-спортсмен», а саме його змістовна сторона.

Важливість цих питань для практики навчально-тренувального та виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах, підвищення ефективності спільної діяльності тренера та спортсменів, а також їх недостатня вивченість зумовили актуальність даної теми.

Зв'язок роботи з науковими планами і темами. Дисертаційна робота виконана згідно «Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури та спорту на 2001-2005 рр.» Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України, тема 1.3.9 «Дослідження психологічних резервів особистості у процесі професійної підготовки спеціаліста фізичного виховання та спорту» (номер державної реєстрації 0102U06133).

Із 2006 до 2009 рр. дослідження проводились згідно зі «Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури та спорту на 2006-2010 рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту в межах теми 2.4.6 «Психологічні проблеми підготовки і розвитку суб'єктів спортивно-педагогічної діяльності у сфері фізичного виховання та спорту» (номер державної реєстрації 0106U010780). Дослідження виконані за особистої участі автора у розробці вказаної проблеми (як виконавця).

Мета роботи – визначення способів підвищення ефективності сумісної діяльності у спортивній команді шляхом виявлення значущих педагогічних ситуацій інтерперсонального стилю спілкування тренера.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз спеціальної літератури з проблеми впливу стилю спілкування тренера на успішність сумісної діяльності спортсменів.

2. Визначити кількісні та якісні характеристики інтерперсонального стилю спілкування тренера зі спортсменками різної індивідуальної та командної успішності.

3. Виокремити основні педагогічні ситуації сумісної спортивної діяльності тренера і спортсменок, які формують інтерперсональний стиль спілкування тренера.

4. Обґрунтувати ефективність застосування виділених педагогічних ситуацій у стилі спілкування тренера на успішність виконання техніко-тактичних дій спортсменок.

5. Розробити практичні рекомендації щодо оптимізації взаємодії тренера і спортсменок у сумісній спортивній діяльності.

Об'єкт дослідження: процес сумісної спортивної діяльності у системі «тренер-спортсмен».

Предмет дослідження: успішність техніко-тактичних дій волейболісток у залежності від змістовних характеристик стилю спілкування тренера у процесі сумісної спортивної діяльності.

Методи досліджень:

1. Теоретичний аналіз та узагальнення літератури.

2. Констатуючий експеримент (методи психодіагностики, педагогічне спостереження, психофізіологічні методи дослідження, контент-аналітичне дослідження, анкетування, опитування).

3. Формуючий експеримент.

4. Методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше виділено значущі для спортсменок педагогічні ситуації у системі «тренер – спортсмен», що детермінують формування інтерперсонального стилю спілкування тренера, який впливає на успішність спортивної діяльності;

- вперше виділено стилі спілкування тренера, які відповідають уявленням спортсменок про «ідеальний» та впливають на успішність техніко-тактичних дій гравців у сумісній діяльності спортивної команди;

- доповнено існуючі наукові дані про вплив стилю спілкування тренера на успішність сумісної діяльності спортивної команди;

- уточнено кількісні та якісні характеристики стилю спілкування тренера, що найбільш ефективно впливають на успішність виконання техніко-тактичних дій спортсменок з різною індивідуальною та командною успішністю;

- уточнено найбільш значущі інтегральні показники стилю спілкування тренера (показники домінування та емоційності), що обумовлюють успішність спільної діяльності у системі «тренер-спортсмен».

Практична значущість отриманих результатів. Застосування в практиці взаємодії тренера зі спортсменками рекомендованого стилю спілкування, сформованого на основі значущих для спортсменок педагогічних ситуацій, дозволить суттєво підвищити успішність сумісної діяльності спортивної команди. Використовуючи виділені педагогічні ситуації у стилі спілкування, тренер, урахувавши показники індивідуальної успішності спортсменок, у свою чергу формує зустрічну педагогічно обґрунтовану реакцію спортсменок – повагу, симпатію, ретельність, дисциплінованість, виконання тренерських вказівок, емоційну сприйнятливості тощо. Окрім сказаного, стиль спілкування тренера у процесі сумісної діяльності формує відповідне ставлення спортсменок до виконання поставлених завдань: виконання техніко-тактичних прийомів з великим азартом; якісне виконання завдань тренера; підвищений контроль над помилками; трудомістка робота над технікою виконання будь-якого прийому.

Обґрунтовані автором стилі спілкування і педагогічні рекомендації застосовувались при підготовці волейбольних команд ДЮСШ №1 м. Житомира і ДЮСШ м. Новоград-Волинського, що підтверджено відповідними актами впровадження.

Особистий внесок здобувача у розробку досліджуваної наукової проблеми полягав у формулюванні мети, завдань, напрямку досліджень, визначенні структури дослідницької роботи, організації та проведенні досліджень, обробці, інтерпретації та впровадженні результатів, у складанні практичних рекомендацій та узагальненні висновків. Автору належать опубліковані наукові розробки, пов'язані з організацією та проведенням досліджень, виконанням статистичного аналізу та інтерпретацією одержаних результатів. У статтях, написаних у співавторстві, автору належать: визначення завдань дослідження, збирання експериментальних даних, їх кількісна та якісна інтерпретація.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи доповідались на наукових конференціях та міжнародних конгресах: «Фізична культура, спорт та здоров'я нації» (Вінниця, 2004), IX Міжнародному науковому конгресі «Олімпійський спорт і спорт для всіх» (Київ, 2005), «Рудіковські читання» (Москва, 2007; Ростов-на-Дону, 2008), на XI та XII Міжнародних наукових конференціях «Молода спортивна наука України» (Львів, 2007, 2008), щорічних науково-практичних конференціях кафедри психології та педагогіки Національного університету фізичного виховання та спорту України (2004-2009 рр.).

Публікації. Основні результати роботи відображено у 10 публікаціях, 4 з яких було надруковано у спеціалізованих журналах, затверджених ВАК України.

Структура і обсяг роботи. Дисертація викладена на 214 сторінках і складається зі вступу, п'яти розділів, практичних рекомендацій, висновків, додатку, спису використаної літератури. Список використаної літератури містить 229 джерел (18 із яких іноземні). Дисертація проілюстрована 21 таблицею та 16 малюнками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи, особистий внесок здобувача, вказано на основні аспекти сфери апробації результатів дослідження, кількість публікацій, у яких викладені основні положення дисертаційної роботи.

У першому розділі – **«Сучасні погляди на проблему стилю спілкування»** проаналізовано й узагальнено основні роботи з досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі, розглянуті основні поняття «успішність», «стиль», «стиль спілкування», уявлення про його структуру, класифікацію, особливості спільної діяльності у спорті, особливості діяльності гравців у змагальному процесі, взаємовідносини у системі «тренер-спортмен».

Теоретичний огляд демонструє, що проблема вивчення стилю спілкування стикається з широким спектром досліджень індивідуальності, особистості, зокрема особистості спортсменів у контексті життєвого шляху (С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, 1961; Б.Г. Ананьєв, 1969; Є.В. Шорохов, 1974; Л.І. Анциферова, 1978-1990; Б.Ф. Ломов, 1984; В.С. Мерлін, 1986 та ін.), розробкою поняття суб'єкту діяльності (К.О. Абульханова-Славська, 1980-1990; А.В. Брушлінський, 1992). Існують роботи щодо систематизації накопиченого емпіричного матеріалу і в самій проблематиці стилю спілкування (D.V. Wardell, J.R. Royle, 1978; В.А. Колга, 1986; Є.П. Ільїн, 1990; М.О. Холодна, 1990; І.Г. Скотнікова, 1993; В.О. Толочек, 1998 та ін.).

У даній дисертаційній роботі було проаналізовано класифікацію змісту стилю спілкування у спортивно-педагогічній взаємодії. Аналіз літератури з даного питання показав неоднозначність наявної класифікації стилів спілкування. З усього різноманіття представлених у літературі класифікацій стилю спілкування виділено змістовну (зміст процесу міжособистісної взаємодії) та формальну (прийоми і засоби, що використовуються у міжособистісній взаємодії) сторони.

У результаті теоретичного аналізу про перевагу одного стилю над іншим (Н.В. Кузьміна, 1961; В.М. Маслов, 1983; В.А. Кан-Калик, 1987

Р.М. Юдина, 1992; М.В. Макаренко, 1996; І.О. Зимняя, 1999 та ін.) було визначено, що у педагогічній практиці варто говорити не про стилі, а про прийоми, методи і зміст, котрі використовує педагог з метою успішної діяльності.

Існуючі дані щодо впливу стилю спілкування на успішність сумісної діяльності спортивної команди одержані переважно при проведенні досліджень у системі «учитель-учень» або у системі «тренер-спортсмен», але переважно на кваліфікованих спортсменах. Дослідження, присвячені впливу стилю спілкування тренера з юними спортсменами як фактору успішності їх сумісної діяльності, є, безсумнівно, епізодичними та мають фрагментарний характер.

У другому розділі - **«Методи й організація дослідження»** - представлено й обґрунтовано систему взаємодоповнюючих методів, що використовувалися під час вирішення задач дисертаційної роботи. Вибір методів зумовлювався необхідністю визначення та розкриття зв'язку між успішністю сумісної спортивної діяльності у волейбольній команді з урахуванням особливостей інтерактивних компонентів спілкування тренера зі спортсменками.

Науково-педагогічний пошук передбачав чотири етапи дослідження.

Метою **першого етапу** (2003-2004 рр.) була розробка структури роботи, визначення завдань, мети і добору адекватних взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних методів дослідження, а також аналіз літератури з досліджуваної проблеми і складання програми досліджень.

Під час **другого етапу** (2004-2005 рр.) було проведено констатуючий експеримент, у результаті якого визначено кількісні та якісні характеристики інтерперсонального спілкування тренера у процесі організації здійснення завдань спортивної діяльності. У результаті застосування психологічної діагностики і методів математичної статистики виявлено особливості сприйняття стилю спілкування тренера спортсменками з різною індивідуальною та командною успішністю.

Третій етап дослідження (2005-2006 рр.) було присвячено аналізу інтерактивної сторони спілкування тренера.

На цьому етапі для вирішення поставленого завдання з метою виявлення значущих педагогічних ситуацій у спільній діяльності системи «тренер-спортсмен» було використано метод контент-аналізу, що дозволило визначити наявність значущих педагогічних ситуацій сумісної спортивної діяльності, які детермінують формування інтерперсонального стилю спілкування тренера.

Мета **четвертого етапу** (2006-2009 рр.) передбачала: експериментальну розробку стилю спілкування тренера, що впливає на успішність учбово-тренувальної і змагальної діяльності юних волейболісток (на початковому

етапі підготовки); апробацію основних результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також публікацію матеріалів дослідження у спеціалізованих виданнях України. Окрім цього, окреме завдання полягало в розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації взаємодії тренера і спортсменок у процесі спільної спортивної діяльності.

У дослідженні взяли участь 258 спортсменок (50 спортсменок I юнацького розряду, 42 – II юнацького розряду та 166 – без спортивного розряду) 11-14 років і 20 тренерів зі стажем роботи від 5 до 25 років.

Третій розділ «**Особливості стилю спілкування тренера зі спортсменками-волейболістками у процесі сумісної діяльності**» містить результати експериментальних досліджень щодо вивчення кількісних та якісних характеристик інтерперсонального спілкування тренера під час організації та вирішення завдань спортивної діяльності. Представлено порівняльні дані індивідуальних психофізіологічних особливостей спортсменок з різною успішністю спортивної діяльності. Виділено основні едагогічні ситуації спільної діяльності, що впливають на формування індивідуального стилю спілкування тренера.

Таблиця 1

Стиль спілкування «актуального» та «ідеального» тренера у сприйманні спортсменок з різними показниками успішності змагальної діяльності,

у.о.

Компоненти стилю спілкування	«Актуальний» тренер				t	«Ідеальний» тренер				t
	«успішні» n=21		«неуспішні» n=20			«успішні» n=21		«неуспішні» n=20		
	\bar{x}_1	S	\bar{x}_2	S		\bar{x}_1	S	\bar{x}_2	S	
Владарююче-лідуючий	11,05	0,51	11,65	0,39	1,92	8,72	0,69	10,87	0,46	2,49*
Незалежно-домінуючий	6,33	0,49	6,96	0,31	1,74	5,94	0,40	6,13	0,41	1,71
Прямолінійно-агресивний	7,16	0,45	7,22	0,30	1,62	5,44	0,49	5,91	0,34	1,80
Недовірливо-скептичний	3,50	0,50	3,13	0,59	2,31*	2,44	0,49	1,22	0,27	1,68
Покірно-сором'язливий	5,16	0,45	3,96	0,40	1,80	4,22	0,49	4,48	0,40	1,89*
Сором'язливо-слухняний	7,11	0,75	6,00	0,45	2,61**	5,44	0,67	6,52	0,49	2,49*
Співробітливо-конвенційний	9,00	0,72	8,61	0,66	2,94**	6,95	0,66	10,61	0,51	2,52**
Відповідально-великодушний	9,70	0,44	8,61	0,50	1,98*	7,50	0,57	10,04	0,43	2,13*

Тримітки: * – різниця достовірна при $p < 0,05$; ** – різниця достовірна при $p < 0,01$

Результати досліджень інтерактивної сторони спілкування «актуального» (такого, який є насправді) та «ідеального» (такого, якого

хотіли б бачити спортсменки) тренера у сприйманні спортсменок з різними показниками успішності дозволили виділити наступні компоненти стилю спілкування (табл.1).

У результаті проведених досліджень ми визначили кількісні та якісні характеристики інтерперсоніального стилю спілкування тренера у процесі виконання завдань спортивної діяльності. Кількісними характеристиками є показники із кожного компонента стилю спілкування тренера, а якісними – вплив сукупності показників кожного компонента на успішність сумісної діяльності.

Результати дослідження, спрямовані на вивчення розвитку взаємовідносин між тренером і спортсменками, показали, що оптимізація міжособистісних відносин у системі «тренер-спортсмен» визначається застосованим у діяльності стилем спілкування тренера, його різносторонністю в емоційному, поведінковому, гностичному компонентах (рис.1).

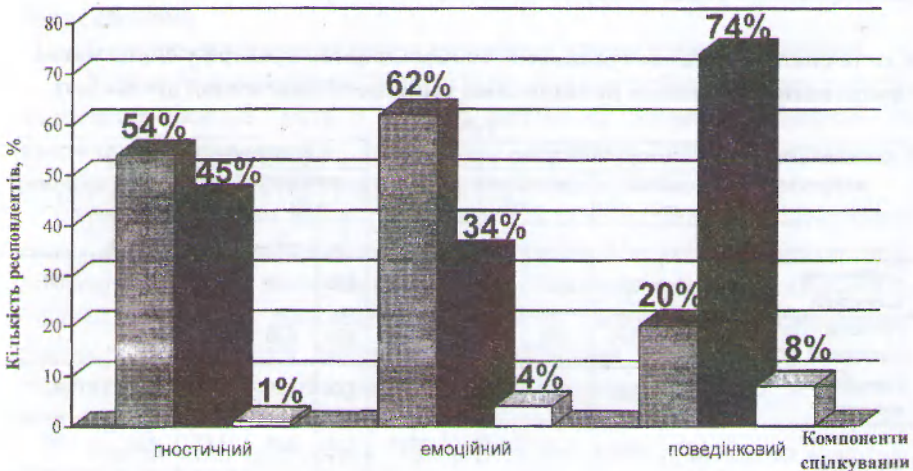

Рис.1. Оцінка спортсменками стилю спілкування тренера у системі «тренер-спортсмен», діапазон оцінки кожного компонента від 1 до 8 балів:

- 1-3 бали, оцінка негативна;
- 4-6 балів, оцінка середня;
- 7-8 балів, оцінка позитивна

Аналіз отриманих експериментальних даних свідчить про те, що вплив стилю спілкування тренера на успішність у сумісній діяльності необхідно

розглядати з точки зору тих взаємовідносин, котрі складаються у спортивній команді між тренером і спортсменками. Неоднозначність впливу застосовуваного тренером стилю спілкування на успішність діяльності спортсменок полягає у мірі прояву в ньому якостей, що характеризують домінантність у спілкуванні й емоційній підтримці. Таким чином, аналіз стилю спілкування тренера у системі «тренер-спортсмен» дозволив виділити два інтегральних показники – домінування та емоційність, що зумовлюють успішність спілкування і вказують на можливість його виміру.

Різний прояв і поєднання даних показників у поведінці педагога формують певний стиль (табл.2). Наведені дані підтверджують припущення про те, що особливості впливу кількісних та якісних характеристик інтерперсонального стилю спілкування тренера на успішність змагальної діяльності юних волейболісток великою мірою залежить від стильової визначеності спілкування у системі «тренер-спортсмен».

Таблиця 2

Порівняльний аналіз ступеня прояву домінування й емоційності у структурі спілкування тренера зі спортсменками з різними показниками успішності змагальної діяльності

Команда	Фактори домінування й емоційності стилю спілкування тренера, у.о.								Статистична значущість різниці, p	
	домінування («актуальний» тренер)		емоційність («актуальний» тренер)		домінування («ідеальний» тренер)		емоційність («ідеальний» тренер)		у домінуванні між «актуальним» та «ідеальним» тренером	у емоційності між «актуальним» та «ідеальним» тренером
	x	S	\bar{x}	S	x	S	x	S		
I місце	9,56	1,70	11,30	1,70	11,15	1,18	6,83	2,85	$t=0,77$ $p>0,05$	$t=1,36$ $p>0,05$
II місце	11,13	1,65	3,69	1,71	9,72	1,80	5,30	1,63	$t=0,57$ $p>0,05$	$t=0,79$ $p>0,05$
III місце	14,12	1,49	4,29	1,24	13,22	0,98	11,72	1,24	$t=0,51$ $p>0,05$	$t=4,25^*$ $p<0,01$
IV місце	9,12	2,80	5,40	2,54	9,38	2,40	8,88	1,46	$t=0,52$ $p>0,05$	$t=1,05$ $p>0,05$
V місце	10,79	0,60	5,33	1,83	11,14	0,75	8,16	2,29	$t=0,65$ $p>0,05$	$t=0,99$ $p>0,05$

Примітка. * – різниця достовірна при $p<0,01$

Отже, від уміння тренера правильно визначати поєднання домінування та емоційності у стилі спілкування стосовно «успішних» та «неуспішних» спортсменок в індивідуальному порядку залежить можливість прогнозувати результативність команди в цілому.

Аналіз даних психофізіологічних характеристик виявив відсутність достовірних відмінностей у спортсменок з різною індивідуальною успішністю.

У результаті досліджень із застосуванням контент-аналітичного дослідження і наступним факторним аналізом розроблено експериментальну структуру і зміст індивідуального стилю спілкування тренера у системі «тренер-спортсмен», спрямовану на успішність спільної діяльності. Характерною відмінністю розробленого стилю спілкування тренера від раніше представлених стилів є те, що основу його складають ті виявлені педагогічні ситуації, котрі, на думку «успішних» та «неуспішних» спортсменок, відповідають «ідеалу» для успішної спортивної діяльності команди.

У четвертому розділі «Дослідження впливу стилю спілкування тренера на успішність сумісної діяльності у волейбольній команді» виявлено ефективність застосування експериментально розроблених стилів спілкування тренера та його значення для підвищення техніко-тактичних показників спортсменок.

У ході вирішення поставлених завдань було проведено дослідження, в якому брали участь волейболістки 11-14 років із м. Житомира та Житомирської області. За результатами контрольних завдань, тренерами були сформовані основні та контрольні групи «успішних» та «неуспішних» спортсменок. Основний педагогічний експеримент проводився за такою схемою: вимірювання техніко-тактичних показників (прийом-передача м'яча, подача, напад) до і після застосування розроблених стилів спілкування тренера. В основних групах застосовувався експериментально розроблений нами стиль спілкування тренера, одержаний на основі емпіричних даних. Експериментальний вплив на контрольні групи не здійснювався, у результаті чого була виявлена ефективність розроблених стилів спілкування тренера в підвищенні техніко-тактичних показників у спортсменок. Фактичний матеріал, отриманий шляхом відеозаписів ігор команд, підлягав подальшому статистичному аналізу.

Інтерпретація одержаного кількісного матеріалу, дозволяє зазначити, що застосування стилю спілкування тренером, що відповідає уявленням «успішних» та «неуспішних» спортсменок про «ідеальний» стиль, надає позитивного впливу на успішність виконання техніко-тактичних дій. Позитивна динаміка загальної кількості техніко-тактичних показників до і

після експерименту в «успішних» спортсменок склала 23%, у «неуспішних» 16% відповідно (рис.2).

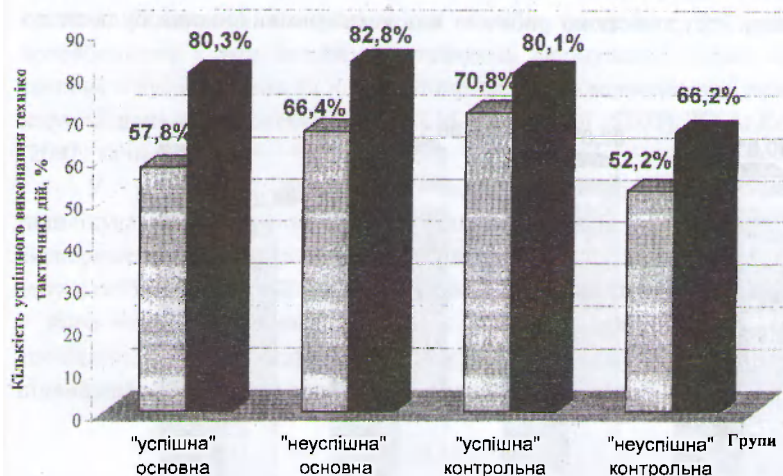

Рис.2. Динаміка зміни загальної кількості техніко-тактичних показників до і після експерименту в «успішних» та «неуспішних» волейболісток із застосуванням стилю спілкування тренера, відповідного уявленням спортсменок про «ідеальний»:

- – кількість успішного виконання техніко-тактичних дій до експерименту;
- – кількість успішного виконання техніко-тактичних дій після експерименту

Застосування стилю спілкування тренера, що не відповідає уявленням спортсменок про «ідеальний», призвело до негативних змін у динаміці техніко-тактичних показників основних груп (рис. 3).

Відсотковий показник успішності виконання загальної кількості техніко-тактичних дій до і після експерименту в «успішних» спортсменок знизився на 14% , у «неуспішних» - на 11% (рис. 3). У той час як у контрольній групі спостерігається тенденція до позитивної динаміки результатів (в «успішних» - 1%, у «неуспішних» - 18%). Вплив вищезазначених стилів відмічено в усіх основних досліджуваних групах і визначено достовірністю різниці ($p < 0,05$).

Одержані результати дають можливість стверджувати, що стиль спілкування, який застосовується тренером у процесі сумісної спортивної діяльності, формує відповідне ставлення спортсменок до виконання поставлених завдань. Використовуючи переважачий стиль спілкування,

тренер, у свою чергу, формує зустрічне ставлення до тренувань та змагань із боку спортсменок – виконання техніко-тактичних прийомів з більшим азартом, якісне виконання техніко-тактичних дій з підвищеним контролем над помилками, трудомісткою роботою над технікою виконання будь-якого прийому.

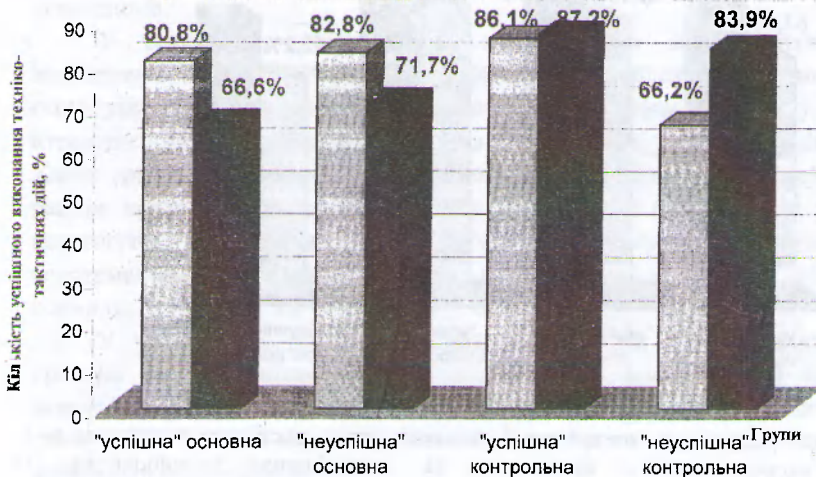

Рис.3. Динаміка зміни загальної кількості техніко-тактичних показників до і після експерименту в «успішних» та «неуспішних» волейболісток із застосуванням стилю спілкування тренера, не відповідного уявленням спортсменок про «ідеального»:

- – кількість успішного виконання техніко-тактичних дій до експерименту;
- – кількість успішного виконання техніко-тактичних дій після експерименту

У п'ятому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» охарактеризований ступінь вирішення завдань дослідження та узагальнені результати експериментальної роботи, що дало можливість отримати три групи результатів: ті, що підтверджують, ті, що доповнюють наявні дані інших авторів, й абсолютно нові з проблеми дослідження.

Результати наших досліджень підтверджують дані Ю.А. Коломейцева (2007), І.Ф. Андрущишина (2009), В.Р. Малкіна (2009), Є.І. Разумця (2009) про вплив стилю спілкування тренера на успішність спортсменів.

Отримані нами в результаті педагогічного експерименту дані зіставлені з роботами Ю.Л. Ханіна (1980), О.І. Кудерміної (2000), Ю.А. Коломейцева (2000), Л.М. Рогальнової (2003), В. Толочка і С. Долматової (2004), у змісті яких розкриті характеристики індивідуального стилю спілкування й уточнені його

кількісні та якісні характеристики, що з найбільшою ефективністю впливають на успішність сумісної спортивної діяльності.

Дослідження надали змогу виділити основні педагогічні ситуації, які суттєво впливають на успішність техніко-тактичних дій спортсменок-волейболісток і тим самим детермінують формування стилю спілкування тренера з «успішними» та «неуспішними» спортсменками, що доповнює вже існуючі дані В. Голоचेка (2000), Л.М. Рогальнової (2003), Ю.А. Коломейцева (2007) та ін.

У результаті проведених досліджень розширено знання про індивідуальний стиль спілкування тренера. Аналіз складових експериментально розроблених стилів спілкування тренера, що є головним результатом і абсолютно новими даними, дозволив виявити ряд особливостей у його структурі та змісті, знайти резерви у професійному становленні спеціалістів і запропонувати практичні рекомендації, спрямовані на підвищення успішності підготовки юних спортсменок.

ВИСНОВКИ

1. Існуючі в науковій літературі дані стосовно впливу стилю спілкування на успішність діяльності отримані, в основному, під час вивчення системи «учитель-учень», або стосуються вивчення кваліфікованих спортсменів переважно представників індивідуальних видів спорту. Дослідження, присвячені впливу стилю спілкування тренера як фактору успішності сумісної діяльності команди, носять фрагментарний характер. Змістовна сторона стилю спілкування тренера не вивчалась і вплив її на успішність спільної діяльності спортивної команди раніше не досліджувався, хоча цей феномен є одним із аспектів пізнання загальної макроструктури групової діяльності й актуальним для теорії та практики підготовки спортсменів.

2. Кількісні характеристики стилю спілкування тренера зі спортсменками-волейболістками виражаються у певних кількісних характеристиках спілкування, тобто компонентах стилю.

Стиль спілкування тренера має відмінності у сприйманні його спортсменками з різною індивідуальною успішністю. У сприйманні спортсменок з високою індивідуальною успішністю змістова характеристика стилю спілкування тренера має наступні кількісні показники: владаруючелідируючий – $\bar{x}=11,05$ у.о., $S=0,51$ у.о.; незалежно-домінуючий – $\bar{x}=6,33$ у.о., $S=0,49$ у.о.; прямолінійно-агресивний – $\bar{x}=7,16$ у.о., $S=0,45$ у.о.; недовірливо-скептичний – $\bar{x}=3,50$ у.о., $S=0,50$ у.о.; покірно-сором'язливий – $\bar{x}=5,16$ у.о., $S=0,45$ у.о.; сором'язливо-слухняний – $\bar{x}=7,11$ у.о., $S=0,75$ у.о.; співробітливо-конвенційний – $\bar{x}=9,00$ у.о., $S=0,72$ у.о.; відповідально-великодушний – $\bar{x}=9,70$ у.о., $S=0,44$ у.о..

Спортсменки з низькою індивідуальною успішністю мають достовірну різницю у сприйманні спілкування тренера за компонентами: недовірливо-скептичний ($p < 0,05$), сором'язливо-слухняний ($p < 0,01$), співробітливо-конвенційний ($p < 0,01$).

3. Якісні характеристики спілкування тренера виражаються у сукупності компонентів стилю, що найбільш ефективно впливають на успішність сумісної діяльності в уявленні спортсменок про «ідеальний» стиль, тобто найбільш бажаний спортсменками і такий, якому надають перевагу.

Уявлення спортсменок з високою індивідуальною успішністю про «ідеальні» характеристики стилю спілкування тренера виражаються у наступних показниках: владарююче-лідуючий – $x = 8,72$ у.о., $S = 0,69$ у.о.; незалежно-домінуючий – $x = 5,94$ у.о., $S = 0,40$ у.о.; прямолінійно-агресивний – $\bar{x} = 5,44$ у.о., $S = 0,49$ у.о.; недовірливо-скептичний – $x = 2,44$ у.о., $S = 0,49$ у.о.; покірно-сором'язливий – $x = 4,22$ у.о., $S = 0,49$ у.о.; сором'язливо-слухняний – $x = 5,44$ у.о., $S = 0,67$ у.о.; співробітливо-конвенційний – $x = 6,95$ у.о., $S = 0,66$ у.о.; відповідально-великодушний – $x = 7,5$ у.о., $S = 0,57$ у.о.

Уявлення спортсменок з низькою індивідуальною успішністю достовірно відрізняються від показників успішних спортсменок: владарююче-лідуючий ($p < 0,05$), сором'язливо-слухняний ($p < 0,05$), співробітливо-конвенційний ($p < 0,01$), відповідально-великодушний ($p < 0,05$).

Успішність техніко-тактичних дій спортсменок залежить від відповідності застосовуваного тренером стилю уявленням спортсменок про «ідеальне» спілкування в процесі тренувальної та змагальної діяльності.

4. Виділено найбільш суттєві компоненти стилю спілкування тренера, співвідношення яких визначають якісні показники стилю (інтегральні показники домінування та емоційність) і впливають на успішність спільної діяльності тренера зі спортсменками та зумовлюють успішність техніко-тактичних дій.

У стилі спілкування тренера з високою командною змагальною успішністю (1 місце на змаганнях) переважає інтегральний компонент емоційність – $x = 11,3$ у.о., $S = 1,7$ у.о., проти $x = 4,29$ у.о., $S = 1,24$ у.о. у «неуспішної» команди. У «неуспішної» команди у стилі спілкування тренера переважає стиль домінування – $\bar{x} = 14,12$ у.о., $S = 1,49$ у.о., проти $\bar{x} = 9,56$ у.о., $S = 1,7$ у.о. в «успішної» команди.

5. Психофізіологічні характеристики спортсменів з різними індивідуальними показниками успішності не мають достовірних відмінностей (проста зорово-моторна реакція ($p > 0,05$); швидкість реакції в умовах вибору ($p > 0,05$); функціональна рухливість нервових процесів ($p > 0,05$); сила нервових процесів ($p > 0,05$); точність сприйняття часу

($p > 0,05$); об'єм короткочасної пам'яті ($p > 0,05$); коефіцієнт операційного мислення ($p > 0,05$)).

6. Педагогічними ситуаціями сумісної спортивної діяльності тренера і спортсменок, що позитивно впливають на виконання техніко-тактичних дій вважаються наступні: у «успішних» спортсменок – визнання тренером своєї помилки; активність, старанність, самовідданість тренера; звертання за порадою до своїх учнів; знаючи, як краще виконати поставлену задачу, можна сказати про це тренеру; завжди ввічливе спілкування з учнями, регулярні поради тренера; вимогливість до себе та до інших; поплескування по плечу після успішного виконання вправи; організація діяльності. У «неуспішних» спортсменок - похвала тренера, чіткий розподіл функцій поміж собою, своїми помічниками та учнями; регулярне спілкування зі спортсменками; вирішуючи задачі, поставлені перед спортсменками, прагне створити гарні стосунки між собою та спортсменками; захищає інтереси своїх учнів; підтримка ініціативи спортсменок.

Значущі педагогічні ситуації дозволяють операціоналізувати стиль педагогічного спілкування тренера, сформувати його змістову сторону, визначити і спрогнозувати характер спрямованості у взаємодіях зі спортсменками різної індивідуальної та командної успішності.

7. Результати техніко-тактичних дій після застосування тренером стилю спілкування, який відповідає уявленням спортсменок про «ідеальний» та вміщує значущі педагогічні ситуації, достовірно покращились за наступними показниками: успішність виконання технічного прийому «подача» в «успішній» команді збільшилась на 16%, успішність виконання технічного прийому «прийом-передача» збільшилась на 26%, а «напад» - на 45% ($p < 0,05$). Показники у «неуспішних» команд в технічному прийомі «подача» збільшились на 14%, а в технічному прийомі «прийом-передача» - на 21% ($p < 0,05$). Показники успішного виконання загальної кількості техніко-тактичних дій у гравців «успішних» та «неуспішних» команд збільшились відповідно на 23% та 16% ($p < 0,05$).

Дисертаційне дослідження розкриває лише частину проблеми ефективності стилю спілкування в системі «тренер-спортсмен» на прикладі юних волейболісток і не є вичерпним. Потрібне подальше вирішення питань, пов'язаних з дослідженням впливу стилю спілкування тренера на успішність сумісної діяльності з командами вищої спортивної майстерності, з урахуванням вікових категорій і гендерних відмінностей.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Проценко Г. В. Роль тренера в розвитку міжособистісних відносин у системі „тренер-спортсмен” (на прикладі юних волейболісток) /

Г. В. Проценко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – НУФВСУ „Олімпійська література”. – 2006, № 3, С. 75–79.

2. Проценко Г. В. Вплив стилю спілкування тренера на ефективність спільної діяльності в волейбольній команді / Геннадій Валерійович Проценко // Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Молода спортивна наука України. – ЛДУФК „Молода спортивна наука України” НВФ „Українські технології”. – Львів, 2007. – С. 223–224.

3. Проценко Г. Визначення особистісно-орієнтованого стилю спілкування тренера в процесі тренувальної та змагальної діяльності юних волейболісток / Геннадій Проценко // Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Молода спортивна наука України. Вип. 12: У 4-х т. Львів: НВФ „Українські технології”, 2008. – Т. 1. – С. 270–275.

4. Петровська Т. В. Стиль поведінки тренера у сприйнятті спортсменок-підлітків з різними індивідуальними показниками успішності змагальної діяльності / Т. В. Петровська, Г. В. Проценко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. – Вінниця, 2004. – Випуск № 5, С. 309–314. *Особистий внесок автора полягає в узагальненні результатів педагогічних досліджень, їх статистичній обробці та інтерпретації кількісних даних.*

5. Проценко Г. В. Влияние стиля общения тренера на эффективность совместной деятельности в волейбольной команде / Г. В. Проценко // Материалы Международной научной конференции психологов физической культуры и спорта «Рудиковские чтения». – РГУФКСИТ, Москва, 2007. – С. 99.

6. Проценко Г. В. Определение личностно-ориентированного стиля общения тренера в процессе тренировочной и соревновательной деятельности волейболисток-подростков / Г. В. Проценко // Материалы IV Международной научно-практической конференции «Рудиковские чтения»: труды участников. – Российская Ассоциация психологов физической культуры и спорта, Ростов-на-Дону, 2008. – С. 196-198.

7. Проценко Г. В. Стиль общения тренера как фактор успешности технико-тактических показателей у спортсменок / Г. В. Проценко // Материалы Международной научной конференции психологов физической культуры и спорта «Рудиковские чтения». – РГУФКСИТ, Москва, 2009. – С. 404-407.

8. Петровська Т. В. Інтерперсональна поведінка тренера та успішність змагальної діяльності спортсменів-підлітків / Т. В. Петровська, Г. В. Проценко // Соціальна психологія. – К. – 2005, № 5, С. 46-53. *Особистий внесок автора полягає в узагальненні результатів педагогічних досліджень, їх статистичній обробці та інтерпретації кількісних даних.*

9. Проценко Г. В. Особенности влияния количественных и качественных характеристик интерперсонального поведения тренера на

успешность сопереживательной деятельности юных волейболисток / Г. В. Проценко // Збірник тез доповідей ІХ Міжнародного наукового конгресу „Олімпійський спорт і спорт для всіх”. – НУФВСУ „Олімпійська література” 2005р. – С. 180.

10. Проценко Г. В. Оптимизация эмоциональной стороны общения тренера с волейболистами-подростками как возможность повышения эффективности сопереживательной деятельности / Г. В. Проценко // Збірник тез доповідей ІХ Міжнародного наукового конгресу „Олімпійський спорт і спорт для всіх”. – НУФВСУ „Олімпійська література” 2005р. – С. 181.

АНОТАЦІЇ

Проценко Г.В. Стиль спілкування тренера як фактор успішності сумісної діяльності спортивної команди (на прикладі юних волейболістів). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук зі спеціальності 24.00.01 – Олімпійський та професійний спорт. – Національний університет фізичного виховання та спорту України, Київ, 2009.

В дисертації досліджується індивідуальний стиль спілкування тренера, його вплив на успішність сумісної діяльності спортивної команди.

В роботі представлені результати вивчення кількісних та якісних характеристик інтерперсонального стилю спілкування тренера зі спортсменками різної індивідуальної та командної успішності. Виявлені значущі педагогічні ситуації, що впливають на формування інтерперсонального стилю взаємодії.

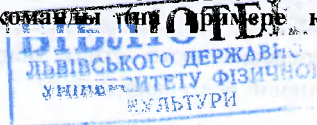
Доведено залежність успішності сумісної діяльності спортивної команди від інтерактивних компонентів стилю спілкування тренера.

Продемонстровано результати дослідження та інтерпретація даних формуючого експерименту на основі яких доведено, що ефективність розроблених стилів спілкування тренера обумовлена змістом і направленістю їх використання в структурі сумісної діяльності.

Розроблено практичні рекомендації, для тренерів дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спрямовані на оптимізацію взаємодії в системі «тренер – спортсмен».

Ключові слова: індивідуальний стиль спілкування, педагогічні ситуації, інтерперсональний, спортсменки, якісні й кількісні характеристики, спільна діяльність (співпраця), успішність.

Проценко Г.В. Стиль общения тренера как фактор успешности совместной деятельности спортивной команды (на примере юных волейболисток). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по специальности 24.00.01 – Олимпийский и профессиональный спорт. – Национальный университет физического воспитания и спорта Украины, Киев, 2009.

В диссертации исследуется индивидуальный стиль общения тренера, раскрывается его структура, содержание, влияния на успешность совместной деятельности спортивной команды.

В теоретической части проанализированы основные работы по проблеме влияния стиля общения тренера на успешность в совместной деятельности. Раскрываются понятия «успешность», «стиль», «стиль общения». Рассматриваются представления о классификации стилей, его структуре, особенностях совместной деятельности в спорте, особенностях деятельности игроков в соревновательном процессе, взаимоотношениях в системе «тренер-спортсмен». Подчеркивается, что успешность совместной деятельности спортивной команды обусловлена выявлением значимых интерактивных компонентов стиля общения тренера.

В работе использованы следующие методы: теоретический анализ и обобщение литературы; педагогический эксперимент (констатирующий и формирующий); методы математической статистики.

Результаты проведенных исследований указывают на наличие зависимости стиля общения тренера и успешности выступления спортсменок. Представлены результаты изучения количественных и качественных характеристик интерперсонального стиля общения тренера с спортсменками разной индивидуальной и командной успешности. Выделены основные педагогические ситуации совместной деятельности, формирующие интерперсональный стиль общения тренера.

Уточнены наиболее значимые интегральные показатели формирования стиля общения тренера, влияющие на успешность совместной деятельности в системе «тренер-спортсмен», – доминирование и эмоциональность. Дифференциация степени проявления доминирования и эмоциональности в стиле общения тренеров команд с разными показателями успешности соревновательной деятельности позволяет констатировать тот факт, что преобладание в деятельности тренера только одного из них не всегда оправданно. Выявлены достоверные различия в проявлении и сочетании показателей доминирования и эмоциональности педагогического стиля общения тренера команд с разной успешностью соревновательной деятельности ($p < 0,01$).

Выделены значимые для спортсменок педагогические ситуации совместной деятельности, детерминирующие формирование интерперсонального стиля общения тренера влияющего на успешность спортивной деятельности.

Определена содержательная сторона стиля общения тренера включающая значимые педагогические ситуации и соответствующая представлениям спортсменов об «идеальном», оказывающая положительное влияние на успешность выполнения технико-тактических действий спортсменов с разной индивидуальной успешностью.

Анализ результатов исследования, интерпретация данных формирующего эксперимента демонстрируют, что эффективность разработанных стилей общения в системе «тренер-спортсмен» обусловлена содержанием и направленностью их использования в структуре совместной деятельности.

Согласно полученным результатам разработаны практические рекомендации адресованные тренерам детско-юношеских спортивных школ и направленные на оптимизацию взаимодействия в системе «тренер-спортсмен».

Результаты исследований внедрены в практику подготовки юных волейболисток детско-юношеских спортивных школ, что подтверждается соответствующими актами внедрения.

Ключевые слова: индивидуальный стиль общения, педагогические ситуации, интерперсональный, спортсменки, количественные и качественные характеристики, совместная деятельность, успешность.

Protsenko G.B. Trainer's style of communication as a factor of efficiency of sport team's joint activity (on the example of young volleyball players). – Manuscript.

Dissertation for competition of a scientific degree of Candidate of Science, speciality 24.00.01 – Olympic and Professional Sport. – National University of Physical Education and Sport of Ukraine, Kyiv, 2009.

The dissertation is devoted to the investigation of trainer's individual style of communication, his influence on the efficiency of sports team's joint activity.

The theoretical study of qualitative and quantitative characteristics of trainer's interpersonal style of communication with sportswomen of different individual and team efficiency was performed in the work. The main pedagogical situations of joint activity forming interpersonal style of trainer's communication were singled out.

It is proven superior performance of sports teams from interactive components style communicate trainer.

The analyses of the research results and data interpretation of forming experiment demonstrate that the efficiency of the worked out styles of communication of trainer is determined by the content and directed to their use in the structure of joint activity.

Practical recommendations for the trainers of youth sports schools were worked out to optimization of interaction in the system "trainer-sportsman".

Key words: individual style of communication, pedagogical situations, interpersonal, sportswomen, qualitative and quantitative characteristics, joint activity, efficiency.